

Z pewnością Czytelnicy „Studiów Franciszkańskich” zapytani o wyspę Patmos poprawnie odpowiedzieliby, że została ona wspomniana w księdze Apokalipsy jako miejsce zesłania jej autora i objawienia, jakie tam św. Jan Apostoł otrzymał od Pana. Nawet bibliści niewiele więcej by dodali, niż to że Patmos jest niedużą wyspą na Morzu Egejskim, leżącą w pobliżu wybrzeży tureckich, a należącą obecnie do Grecji. Tymczasem o. prof. dr hab. Adam Ryszard Sikora OFM może o Patmos opowiadać z pasją godzinami, a jego publikacja na temat „wyspy św. Jana Apostoła” liczy ponad 300 stron. W jego bogatym dorobku naukowym jest to kolejna monografia poświęcona działalności i pismom Apostoła, któremu tradycja przypisuje autorstwo Czwartej Ewangelii i Księgi Apokalipsy. Przypomnę, że w 2012 roku ukazała się monografia zatytułowana: *„Zobaczył i uwierzył” (J 20,8). Droga wiary umiłowanego ucznia Jezusa w ujęciu egzegezy teologicznej* (UAM w Poznaniu. Wydział Teologiczny: Studia i Materiały 150), w której Autor przedstawił studium ośmiu perykop Ewangelii według św. Jana. O. Sikora jest też autorem ponad 160 artykułów naukowych i popularnonaukowych w dużej mierze poświęconych pismom Janowym. Zgłębianie życia św. Jana zaprowadziło Autora także na wyspę Patmos, gdzie zesłany Apostoł miał doświadczyć wizji, opisanej na kartach księgi Apokalipsy. To miejsce tak bardzo zdobyło serce Autora, że kilkakrotnie tam się ponownie udawał, a w połączeniu z pasją badawczą przyniosło to owoc w postaci recenzowanej właśnie publikacji.

Treść monografii została podzielona na pięć rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem, a podsumowanych zakończeniem, w języku polskim, angielskim i włoskim, po którym umieszczona została bibliografia oraz trzy indeksy (źródłowy, osobowy i geograficzny). We wprowadzeniu Autor – ukazując kontekst swojego studium – podał, że uczeni poprzez coraz głębsze poznanie realiów wyspy Patmos w ciągu wieków starają się podać nie tylko wiedzę na jej temat z okresu pobytu tam św. Jana, ale także pomagającą w interpretacji niektórych tekstów Apokalipsy (zob. str. 12). W pierwszym rozdziale zatytułowanym „Charakterystyka geograficzna Patmos” (str. 17–48), po wyjaśnieniu nazwy wyspy, zostały omówione następujące zagadnienia: położenie wyspy, topografia, geologia, wody i gleby, klimat, flora i fauna, ludność, rolnictwo i gospodarka. Autor przedstawił w tym rozdziale zasadniczo opis aktualnego stanu i współczesną wiedzę na te tematy, sygnalizując niektóre zaistniałe zmiany w ciągu minionych wieków. Opis został bogato zilustrowany zdjęciami. Drugi rozdział („Przedjanowe dzieje Patmos”, str. 49–77) omawia wzmianki o wyspie w greckiej mitologii oraz opisuje dzieje wyspy w okresie od najwcześniejszych danych aż do I wieku. Autor zamieścił w tym rozdziale m. in. zdjęcia i grafiki niektórych archeologicznych

eksponatów z muzeum Mansion Nikolaidis, mającego swą siedzibę na wyspie. W trzecim rozdziale pt. „Św. Jan i jego zesłanie na Patmos” (str. 79–125) przedstawiona została na podstawie Nowego Testamentu i tradycji postać św. Jana, omówione zostały świadectwa o jego zesłaniu na Patmos (biblijne, patrystyczne, apokryficzne i tradycje ustne), ze szczególnym uwzględnieniem fragmentu *Dziejów Jana Pióra Prochora*, którego streszczenie zostało podane na końcu tego rozdziału. Jak podał Autor już we wprowadzeniu (zob. str. 10) tłumaczenia tekstu tego apokryfu na język polski po raz pierwszy dokonał ks. prof. Marek Starowieyski w 2017 roku¹, natomiast o. Sikora na potrzeby swego studium dokonał własnego przekładu fragmentów tego apokryfu. Ilustracje zamieszczone w tym rozdziale monografii to przede wszystkim zdjęcia fresków z monastynu św. Jana w Chorze na Patmos. W czwartym, najobszerniejszym rozdziale (str. 127–252), zatytułowanym „Miejsca Janowe na Patmos”, Autor najpierw w ramach wprowadzenia omówił dane biblijne i pozabiblijne, z tradycji spisanej i ustnej, wskazujące na formę pobytu Jana na Patmos, na podstawie których można przyjąć, że Jan mimo zesłania i podeszłego wieku mógł tam w różnych miejscowościach głosić słowo Boże i udzielać chrztu, a jego działalności towarzyszyły nadzwyczajne znaki. W pierwszym paragrafie tego rozdziału zostały omówione miejscowości i miejsca, w sumie osiem, związane z ewangelizacyjną działalnością Apostoła, które wspomniane zostały w apokryficznym dziele „*Dzieje Jana pióra Prochora*”, albo w innych przekazach spisanych, bądź ustnych; w drugim zaś – miejsce objawienia otrzymanego przez św. Jana na Patmos. Opisując miejscowość Fora (dzisiejsze miasto portowe Skala w centralnej części wyspy) Autor przytoczył kilka miejsc, które bądź znajdowały się w tym mieście, bądź w jego okolicy, a mianowicie: Botrys, Stoa Dometia, Lithou Bole (i Rafa Kynopsa), Tychios i Proklos, Fokas, Kaminakia. Podobnie w przypadku miejscowości Myrinuza (dzisiejsze Megalo Mersini) wymienia trzy miejsca tamtejszej działalności Jana: Piasterion, Flogios i świątynia Dionizosa. W opisie każdego miejsca podana została jego nazwa zapisana w starożytnych przekazach oraz ta współczesna, ponadto na mapie wyspy zaznaczone zostało położenie tego miejsca, a w opisie zacytowane zostały źródła opisujące pobyt i działalność Apostoła w tym miejscu, wreszcie na końcu podany został aktualny wygląd tego miejsca. Ponadto do każdego opisu dodane zostały grafiki i zdjęcia. Niestety, nie zawsze jest możliwe dzisiaj precyzyjnie wskazać opisywane miejsce, ponieważ w przypadku miasta albo zostało ono przebudowane (Fora – Skala), albo zupełnie

¹ M. Starowieyski (tłum.), *Dzieje Jana pióra Prochora (DZjPr)*, w: *Apokryfy Nowego Testamentu. Apostołowie. Część I. Andrzej, Jan, Paweł, Piotr, Tomasz*, red. M. Starowieyski, Kraków 2017, str. 346–408.

zniszczone (Myrinuza). Autor weryfikuje zbieżność różnych danych, zaznacza sytuacje, w których brak współczesnych znaków upamiętniających wydarzenia, czy identyfikację miejsca, ocenia prawdopodobieństwo takiej identyfikacji. W drugim paragrafie czwartego rozdziału została opisana tzw. Grota Apokalipsy, która charakteryzuje się wielowiekową tradycją przypisującą temu miejsce wydarzenie otrzymania wizji przez św. Jana. W tekście Apokalipsy wprowadzającym do opisu wizji (Ap 1,9) brakuje jednak szczegółów na ten temat, dlatego Autor omówił świadectwa pozabiblijne, a następnie, tak jak w poprzednim paragrafie, samo miejsce i jego historię, ilustrując cały paragraf licznymi zdjęciami. Uzupełnił ten opis przytaczając kilka relacji pielgrzymów i podróżników, którzy nawiedzili tę grotę. Trzeci paragraf tego rozdziału został poświęcony weryfikacji tezy, iż księga Apokalipsy, zawierająca opis wizji, została spisana na Patmos. Omawiając starożytne świadectwa na ten temat Autor rozpoczął od analizy tekstu Apokalipsy i stwierdził, że w czasie końcowej redakcji księgi św. Jan na wyspie już nie przebywał, co nie wyklucza napisania tam przez niego niektórych fragmentów. Natomiast liczna grupa tekstów pozabiblijnych jednoznacznie opowiada się za tym, że księga Apokalipsy powstała w całości na Patmos. Na podstawie swojej wiedzy na temat Apokalipsy, jak też gruntownego poznania wyspy Patmos, Autor przedstawił w kolejnym punkcie odniesienia tekstu księgi Apokalipsy do realiów religijnych i geograficznych Patmos. Podsumowując stwierdził jednak, że „niektóre, zwłaszcza dotyczące wymiaru religijnego, wydają się prawdopodobne, ale zdecydowanej większości odniesień do realiów religijnych czy geograficznych nie da się ograniczyć do samej wyspy Patmos jako miejsca ich inspiracji. Wszystkie one bowiem występowały na całym obszarze działalności Jana” (str. 245). W rozdziale czwartym znajdujemy jeszcze jeden paragraf, nie ujęty w spisie treści, zatytułowany: „Refleksja teologiczna: Duchowa wędrówka od miejsc do Osoby”. Autor powraca w nim raz jeszcze do swojego przeglądu miejsc na Patmos związanych ze św. Janem, aby ukazać, że przywołują one swym świadectwem jeszcze inną osobę, a mianowicie Pana Jezusa Chrystusa, którego Apostoł głosił w swej działalności ewangelizacyjnej na wyspie, a który potwierdzał głoszoną Ewangelię cudownymi znakami. Autor przywołuje także przykłady modlitw św. Jana kierowanych do Boga. Zjednoczenie z Bogiem osiągnęło swoje apogeum w objawieniu Chrystusa, które zostało zapisane w Apokalipsie. Stąd też i dzisiaj ta wyspa czy to dla pielgrzyma, czy dla czytelnika, może być miejscem duchowego spotkania z Bogiem.

W piątym, ostatnim rozdziale książki (str. 253–301), Autor w sposób zwięzły, nasycony szczegółami, przedstawił „Pojanowe dzieje Patmos”, w okresie od końca I w., a właściwie od czasu ustania prześladowań chrześcijan we wschodniej części Imperium Rzymskim (325 r.) do czasów współczesnych. Także ten rozdział jest bogato ilustrowany, m. in. możemy zobaczyć inskrypcję upamiętniającą poświęcenie ołtarza w bazylice św. Jana z IV w.,

przechowywaną w muzeum Klasztoru św. Jana Teologa w Chorze na Patmos. Pod koniec XI w. przybył na Patmos mnich Jana Chrystodulos, który otrzymał wyspę i inne dobra w darze od cesarza Aleksego Komnenosa celem założenia tam monasteru św. Jana Teologa. Liczne rękopisy przywiezione przez Chrystodulosa dały początek klasztornej bibliotece. Dalsze dzieje wyspy i jej mieszkańców związane zostały z pomyślnością, czy biedą tego monasteru, który nawet w najburzliwszych momentach historii, i pod panowaniem różnych imperiów, kontynuował swoją działalność. O. Adam odnotował – co warto wspomnieć dla Czytelników „Studiów Franciszkańskich” – że w drugiej połowie XVII w. na Patmos mieszkali dwaj francuscy kapucyni, którzy otrzymali od mieszkańców do dziś istniejącą kaplicę Santa Marina z przylegającym do niej domem (zob. str. 275). Na początku zaś XVIII w. przy Grocie Apokalipsy założona została Szkoła „Patmiada”, która stała się centrum duchowym dla całej Grecji. O sakralnym charakterze wyspy świadczy fakt, iż wtedy znajdowało się na niej już około 260 kościołów i kaplic (zob. str. 279). Pod koniec XX w. parlament grecki ogłosił Patmos „Wyspą Świętą” (1983), Monastyr św. Jana obchodził 900-lecie swego istnienia (1988), a w 1995 r. obchodzono uroczyscie 1900-lecie powstania Apokalipsy. Wobec wzrastającego ostatnio ruchu turystycznego na Patmos Autor wyraża nadzieję, że wyspa nadal pozostanie przede wszystkim celem podróży dla pielgrzymów pragnących pogłębić znajomość objawienia Bożego, zwłaszcza tego, które przekazał stamtąd św. Jan.

Zamieszczone po obszernej bibliografii indeksy pozwalają łatwiej przemierzać tę rozległą publikację śladami przywoływanych tekstów biblijnych i źródeł pozabiblijnych (indeks źródłowy), wspominanych postaci (indeks osobowy) oraz miejsc (indeks geograficzny).

Na zakończenie warto przytoczyć opinię ks. dra hab. Adama Kubisia, prof. KUL-u, jednego z wydawniczych recenzentów, a jednocześnie znawcy tematyki, ponieważ w tej samej serii wydawniczej ukazała się jego publikacja poświęcona wyspie Patmos², iż publikacja o. prof. Sikory „jest to pierwsza monografia tego typu nie tylko w Polsce, ale i na świecie; prawdziwe kompendium wiedzy na temat wyjątkowej wyspy”. O obszerności i rzetelności przekazanej w niej wiedzy świadczy także bibliografia oraz liczba ponad 650 przypisów w tej publikacji. Liczne zdjęcia, grafiki i mapy pomagają przyswoić sobie zamieszczone informacje i dane. Należy także podkreślić i docenić edytorską jakość tej publikacji przygotowanej do druku przez Autora razem z Wydawnictwem i Drukarnią Diecezji Rzeszowskiej „Bonus Liber”.

Michał Baranowski OFMConv

² A. Kubiś, *Patmos. Geografia – historia – apokryfy* (Biblioteka Szkoły DABAR 3), Wydawnictwo i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej „Bonus Liber”, Rzeszów 2021.